

Cumhuriyetten Günümüze Türkiye’de Ulus Devlete Yönelik Tehdit Algısının ve Askerî Organizasyonun Değişen Yapısı

Atilla Öztekin¹ , Temmuz Gönc Şavran²

Öz

Bu çalışma, askerî sosyoloji tartışmaları çerçevesinde yapılan bir literatür taramasına dayanarak Türkiye Cumhuriyet tarihinin üç dönemi üzerinden ulus devlete karşı algılanan tehdidin ve askeri kurumların organizasyon yapısının dönüşümünü betimleyip değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Devletin doğrudan ya da dolaylı dâhil olduğu kolektif tehdit biçimleri dönüşürken algılanan tehdit biçimine göre askerî organizasyon da değişmektedir. Kurtuluş Savaşı’nda kitlesel koordine yıkım olan tehdit biçimi günümüzde esnek şiddet ağı örüntüleri biçimindeki ulus altı tehditlere dönüşmüştür. Merkezi devlet otoritesi altında zorunlu askerlik uygulamasına dayalı olan ordu kurumu organizasyonel bağlamda esnekleşme ve profesyonelleşme sürecini devam ettirmektedir. Bu nedenle Türk Silahlı Kuvvetleri yarı profesyonel askeri organizasyon olarak nitelendirilebilir. Bölgesel savunma anlayışı ve kurumsal profesyonelleşme çabalarıyla bünyesindeki profesyonel asker sayısı zorunlu hizmetini yerine getiren asker sayısının üzerine çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Askerî sosyoloji • Askerî organizasyon • Kolektif şiddet • Ulus-Devlet • Türk Silahlı Kuvvetleri

The Changing Perception of Threats to the Nation-State and the Changing Structure of Military Organization in Türkiye from the Republic to the Present Day

Abstract

This study aims to describe and assess the evolution of perceived threats to the nation-state and the structural changes within military institutions across three distinct periods in the history of the Turkish Republic. This analysis is conducted through a literature review framed within the context of the discussions on military sociology. Military organizations change according to the types of perceived threats, with the forms of collective threats with which the state is directly or indirectly involved transform. The types of threats had been mass coordinated destruction during the War of Independence and today has turned into subnational threats in the pattern of a flexible network of violence. Türkiye’s military institution is historically based on compulsory military service under a central state authority and continues to undergo a process of increased flexibility and professionalization within its organizational framework. Consequently, the Turkish Armed Forces can be characterized as a semi-professional military organization. Its emphasis on regional defense and institutional professionalization initiatives have led to an increase in the number of professional soldiers within its ranks, surpassing the number of individuals who fulfill compulsory service obligations.

Keywords: Military sociology • Military organization • Collective violence • Nation-state • Turkish Armed Forces

1 **Sorumlu Yazar:** Atilla Öztekin (Öğr. Gör.), Milli Savunma Üniversitesi, Beşeri ve Sosyal Bilimler Bölüm Başkanlığı, Ankara, Türkiye. Eposta: aoztekin@kko.msu.edu.tr ORCID: 0000-0002-3380-4297

2 Temmuz Gönc Şavran (Doç. Dr.), Anadolu Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Eskişehir, Türkiye. Eposta: tgonc@anadolu.edu.tr ORCID: 0000-0003-0561-4661

Atıf: Öztekin, A., & Gönc Şavran, T. (2023). Cumhuriyetten günümüze Türkiye’de ulus devlete yönelik tehdit algısının ve askerî organizasyonun değişen yapısı. *Istanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 43, 295-322. <https://doi.org/10.26650/SJ.2023.43.2.0047>

Extended Summary

The aim of this study is to describe the perceived threats to the nation-state and the transformations of the organizational structure in military organizations over three periods of the history of the Republic of Türkiye (1919-1945, 1945-1990, 1990-2023). The study also aims to evaluate these within the framework of the discussions on military sociology. The main limitation of the study is that it only provides a broad overview of each period without delving into the details of the military institution's transformation. While this approach is suitable for the purpose of the study, it may not provide a comprehensive understanding of the changes that have occurred during each period. The study is a literature review that focuses solely on Türkiye post-Republic. The scope of the study excludes sociological discussions related to the transition from traditional society to modern society, as well as civil-military relations. The study's scope being limited and the study not providing a comprehensive understanding of the broader sociological context in which the military operates are important to note. However, the study's focus on post-Republic Türkiye provides valuable insights into the military's organizational structure and perceived threats during these periods.

Military organizations and security practices also transform in line with changes in the perceived threats and types of collective violence against the modern state change. When examining the historical context, threats to states starting at the beginning of the 20th century to the pre-Cold War period involved all-out wars that aimed at destroying national unity, as well as spatially concentrated wars that resulted in mass deaths. The perceived threats in these periods have been enemy invasion, with the force structure being a massive army and the military mission being national defense. For the Republic of Türkiye, this first period involves World War I, the War of Independence, and World War II, in which it had participated briefly but experienced its effects intensely. As war industrialized, industrial production methods and bureaucratic organization became integrated into the production of military equipment and the conduct of war. The societal values of the military organization were embraced by the population, and the institutional blueprint of the military expanded across nearly all segments of society, guided by the overarching concept of national service.

After World War II, the threat shifted to nuclear attacks, which posed regional-level risks. During this era, the perceived threat revolved around the possibility of nuclear warfare, with a professional army characterized by the composition of a diverse force, with the primary military objective being support for alliances. The advent of the nuclear threat eroded the traditional temporal and spatial confines of warfare. Nations possessing nuclear capabilities maintained a state of readiness among their populations through the deterrence of these weapons. This context, characterized by an ever-present risk and the need for constant vigilance in the space between war and peace, reshaped the global security landscape and exerted a significant influence on the bipolar world structure

dominated by NATO and the Warsaw Pact. Efforts to mitigate nuclear risks prompted NATO to provide military equipment and technology support to its member countries, including Türkiye. The acquisition of new weapons and equipment within this framework necessitated the utilization, safeguarding, and maintenance of these assets, leading the Turkish Armed Forces to enlist individuals from new professions and sectors. This heightened bureaucratization resulted in a greater degree of structural differentiation and hierarchical stratification within the military. Additionally, the traditional vertical pyramid-shape of the organizational base that had been found in classical armies began to broaden as a consequence of this process. As this bureaucratization unfolded, the military organization underwent a transformation into an expanded professional army. Within this evolving structure, the ranks of professionals within the army diversified and expanded, giving rise to a layered hierarchy of talent, distinct from the citizen-based mass conscript armies of the past.

In the post-Cold War era, the central challenge has lain in confronting decentralized and widely spread network warfare scenarios that encompass local elements, such as terrorism and ethnic conflicts, and that are characterized by uncertainties regarding time and space. During this period, the primary perceived threat has consisted of localized violence necessitating the presence of a smaller professional military force that is primarily engaged in new missions such as peacekeeping operations. The prevailing types of threats in this era have been local and subnational, typified by low-intensity violence with little temporal and spatial predictability and deliberately targeting civilian populations. The key attributes that enable the military organization to counter such threats include speed, creativity, effective communication, self-organization, and adaptability. This adaptability extends to equipment, military leadership (both at the soldier and managerial levels), and organizational structure. In alignment with the theoretical underpinnings of these developments, the Turkish Armed Forces has responded by reducing the duration of compulsory military service and downsizing its personnel numbers, concurrently increasing the proportion of civilian and professional military staff within the institution. Despite this downsizing and increased flexibility, the Turkish Armed Forces has persisted in its military transformation, embracing the concept of an expanded professional army. It has restructured itself with a focus on regional defense, expanded its armored and heavy weaponry capabilities, and in addition to combating local terror threats, has engaged in peacekeeping and maintenance operations like Operation Claw and Operation Peace Spring.

When delving into the sociological analysis of the transformation within the Turkish Armed Forces, similar to many other societal institutions, the fact that the military establishment has experienced profound changes in response to the sweeping global shifts that have characterized recent history becomes increasingly apparent. These shifts have ushered in a new era where fundamental concepts such as industrialization, the

evolving nature of labor processes, and the imperative of adaptability have played pivotal roles in reshaping the military landscape. To truly comprehend the intricacies of this transformation, a more exhaustive exploration is imperative. This requires a thorough investigation that delves into the nuanced details of each distinct historical period, as delineated in the core themes of this study. By undertaking such a comprehensive analysis, a richer understanding can be gained of how the Turkish Armed Forces has adapted and evolved over time as a microcosm of broader societal changes.

Cumhuriyetten Günümüze Türkiye’de Ulus Devlete Yönelik Tehdit Algısının ve Askerî Organizasyonun Değişen Yapısı

Ulus devletleşme süreci, algılanan tehdit türleri ve askerî organizasyon yapıları arasındaki ilişki sosyoloji literatüründe ilgi çekici akademik tartışmalar arasında yer almaktadır (Malesevic, 2018; Mann, 2011; Paparone, 2014). Modern ulus devlet, sınırları politik olarak çizilmiş alanda mutlak egemenlik ve otorite ilişkileri geliştirmek için idarî aygıtlar kurarak meşrulaştırılmış fiziksel şiddeti tekelleştiren yapıdır (Weber, 2017). Egemenlik ve otorite ilişkileri sosyal bir süreç olan savaş olgusu ile şekillenirken, bu süreç devletlerin denetimi altında kurumsal ve daimi yapıya sahip askerî organizasyonlar üzerinden süreklilik kazanmaktadır. Yirminci yüzyıl, askerî iktidarın savaş hazırlıklarının ve savaşın kendisinin hem ulus devletlerin varlıklarını sürdürmeleri hem de vatandaşların sosyal yaşamı üzerinde oldukça önemli olan bir dönemdir (Giddens, 2008, s. 36). Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti’nin son yüzyıllık dönemi kapsamında modern devlete karşı algılanan tehdidin değişmesine paralel olarak kurumsal askerî organizasyonun yapısındaki yaşanan değişimi betimlemeyi amaçlayan bir literatür taramasıdır.

Modern devlet aygıtında askerî organizasyonlar ve güvenlik pratikleri, karşılaşılan tehdit biçimlerine göre farklılık göstermektedir. Tarihsel dönüşüm incelendiğinde devlete yönelik tehditlerin yirminci yüzyılın başından İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadarki sürede öldürücü çekişmelere, Soğuk Savaş sonrası dönemde ise terörizm, etnik şiddet gibi komplocu teröre dayandığı (Tilly, 2009, s. 166) söylenebilir. Askerî organizasyonlar da genel hatlarıyla yüzyıl başından İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar kitlesel ordular, Soğuk Savaş döneminde geniş profesyonel ordular, son otuz yıllık zaman diliminde ise küçük profesyonel ordular şeklinde örgütlenmişlerdir. Bu çalışmanın amacı, Cumhuriyet tarihinin üç dönemi (1919-1945, 1945-1990, 1990-2023) üzerinden ulus devlete karşı algılanan tehdidin ve askerî kurumlardaki organizasyonel yapının dönüşümlerinin betimlenmesi ve askerî sosyoloji tartışmaları çerçevesinde değerlendirilmesidir. Bu amaca yönelik olarak her dönemle ilgili küresel ve ulusal düzeyde değerlendirmeler yapıldığı için dönemler ana hatları üzerinden ele alınmıştır. Ordu kurumunun dönüşümü açısından her biri son derece önemli olan bu dönemlerin derinlikli olarak değil, ana hatları üzerinden ele alınması çalışmanın amacına uygun olmakla birlikte en önemli sınırlılığını da oluşturmaktadır. Çalışma ayrıca Cumhuriyet sonrası Türkiye Cumhuriyeti Kara Kuvvetleri Komutanlığı ile sınırlıdır. Bu çerçevede geleneksel toplumdaki modern topluma geçiş ile ilgili sosyolojik tartışmalar ile Hava ve Deniz Kuvvetleri Komutanlıkları ve sivil-asker ilişkileri kapsam dışı bırakılmıştır.

Teorik Arka Plan: Kolektif Şiddet, Orduların Tarihsel Dönüşümü, Biyo-Politika

En genel anlamda geniş topluluklar tarafından uygulanan şiddeti ifade eden kolektif şiddet, Tilly’ye (2009, s. 27) göre toplumsal eşitsizliklerin etkisiyle oluşan politik

gerginliklerin şiddete dönüşmesiyle meydana gelen eylemleri ifade eder. Toplumsal yaşamda devletlerin doğrudan ya da dolaylı müdahil oldukları çıkar çatışmalarına dayanan kolektif şiddet türleri bulunmaktadır (Tilly, 2009, s. 50). Bununla birlikte gruplar arasındaki eşitsiz ve dengesiz ilişkilerden kaynaklanan fanatizm, çete savaşları, bireysel ve dağıntık saldırılar gibi kısa sürede zararın çarpıcı boyutlara ulaştığı kolektif şiddet türleri de bulunmaktadır (Tilly, 2009). Savaş, terör, soykırım gibi toplumsal eylemler, askerî araçların kullanımı üzerinde uzmanlık gerektiren, tahrip gücü ve koordinasyonu yüksek olan koordine yıkım (Tilly, 2009, s. 165) kapsamına girer. Koordine yıkım süreçlerinde ulus devletler muharebe sahalarında insanların organizasyonunu ve toplumsal örgütlenmeyi sağlayan örgütlenmiş iktidar ağlarına sahiptir (Mann, 2011). Modern toplumlarda bu örgütlenme ve yönlendirme potansiyeli, disipline, kurumsallaşmaya, profesyonelleşmeye, ulusal vatandaşlık anlayışına dayanan zorlayıcı güç kullanımına sahip olması bakımından askerî organizasyonda (Mann, 2012, s. 415) toplandığı için askerî organizasyonlar da bu iktidar ağlarının içinde yer alır.

Ulus devletlerde ulusal zorunlu askerlik anlayışıyla birlikte askerî iktidar hem askerlik hizmetini yapan bireyler üzerinde hem de ulus üzerinde topyekûn denetim imkânına sahiptir. Askerlik hizmetini gerçekleştirmek için kışlaya gelen askerler ulusun tamamından belli bir süre yalıtılarak ulusun milli çıkarları doğrultusunda oluşturulmuş yaşam döngüsüne dâhil edilirler. Bu yaşam döngüsünde bireyler arasındaki sosyal statü farklılıkları sıfırlanır, sabit ve gayri şahsi işlemlerle disipline edilmeye çalışılır (Goffman, 2015). Bu süreçte amaçlanan, ulusal çıkarlara uygun kolektif kimliğin inşa edilmesidir. İnsanların hayatlarının ve bedenlerinin en küçük parçalarının denetlenmesi yoluyla askerlere dönüştürülmeleri, kişilerin ekonomik ya da teknik rasyonaliteye tabi kılındığı disiplinler modeli üretmektedir (Reid, 2008, s. 16). Bir yandan kışlada öznelerin ‘disiplinli ve otoriteye tabi itaatkâr asker bedenine’ (Foucault, 1992, s. 169) sahip olması amaçlanırken diğer yandan askerî organizasyonlar ve kolektif şiddet türleri gündelik yaşamın parçası haline gelerek nüfus üzerinde güvenlik mekanizmaları ve geliştirici güç ilişkileri üreten yaşam biçimleri oluşturur. Böylece askerî organizasyonda beden üzerinde disiplinler iktidar denetimi ve nüfus üzerinde geliştirici biyopolitik iktidar denetimi birbirini tamamlar. Bu yüzden askerî iktidarın ulusallaştırılmış denetim tekniklerine sahip olduğu söylenebilir.

Savaş örgütlü toplumsal eylem, sistematik silah kullanımı, belirli bir hedef doğrultusunda kolektif niyetlilik ve hiyerarşik düzen içinde koordinasyon gerektiren bir sosyal süreçtir (Malesevic, 2018, s. 16). Parçalanmış merkezi otoritelerdeki örneklerinin aksine ulus devletleşme süreciyle birlikte savaşlar önemli oranda sistematik, rasyonel ve kitlesel yıkımlar haline dönüşmüştür. Yirminci yüzyılda dünya tarihinin en yıkıcı iki savaşın kısa zaman aralıklarıyla yaşanması bu durumu doğrular niteliktedir. Kitlesel koordine yıkımların gerçekleştiği savaşlar boyunca devletler askerî organizasyonları kurumsallaştırır, standartlaştırır, süreci yönetme becerilerini geliştirir ve kişiliksizleştirir.

Devletlerin kontrol ve koordinasyonunda askerî kurumsallaşma ile modern devletin bürokratik örgütlenmesi paralel süreçler olduğu için (Finer, 1962) savaşın yıkıcılığı, askerî organizasyonun yayılması ve ulus-devletleşme süreci eş zamanlı olarak ilerler.

Yirminci yüzyılın ilk yarısında algılanan askerî tehdit bir koordine yıkım türü olan düşman istilas, askerî kurumların yapısı da zorunlu askerliğe dayalı kitlesel ordulardır. Kitlesel zorunlu ordular vatandaşlık temelinde sosyopolitik bağlamda kurulan ve temel görevleri ulus-devleti korumak (Moskos, 2012, s. 52) olan kurumlardır. Nitekim Türk Silahlı Kuvvetleri de Cumhuriyet Dönemi’nden itibaren güçlü seküler ideoloji ve kurumsal hiyerarşi temelli ulusal zorunlu askerlik sistemine dayanmaktadır (Çatalbaş, 2022, s. 71). Zorunlu ordularla gerçekleştirilen kitlesel koordine yıkımlar topyekûn askerî faaliyetler barındırmaktadır. Ulrich Bröckling (2020, s. 318–319) topyekûn savaşların toplumsal etkisini şu şekilde belirtmektedir:

Sanayiye dayalı savaşın mantığı, toplumun büyük, tek bir silahlanma fabrikasına ve kışlaya dönüştürülmesi mecburiyetini içermektedir. ... Halk sadece acemi asker ve silahlanma hizmetinde çalışanlar olarak savaşa katılmamakta, bir yandan da savaş eylemine doğrudan hedef olarak terk edilmektedir. ... Savaşın fiilen çatışma düzleminde katılan ‘savaşçılar’ ve ‘savaşçı olmayanlar’ ayrımı da ortadan kalkmaktadır.

Zorunlu askere alma süreciyle ordu oluşturulması ulus devletin toprak bütünlüğünü koruma ve merkezi otoritesini sağlamlaştırma adına silah taşıma ve kullanma hakkına sahip olmak anlamına gelir. Ulus-devleti korumak adına uygulanan topyekûn seferberlik, nüfusun büyük bir kesiminin savaşın parçası haline gelmesine neden olduğu için klasik konvansiyonel savaşlarda askerî güçler ve sivil-toplum arasındaki mesafe daralır. Özneler askeri organizasyonun değerlerini benimsemiş, kişisel özelliklerinden sıyrılıp kolektif beden küçük bir parçası haline gelmiş, gündelik toplumsal yaşam savaş araç gereçleri üreten bir fabrikaya, cephe gerisindekiler de savaşta ulusal ve askeri çıkarlar için çalışan verimli, disiplinli, itaatkâr muharebe hizmet destek sınıfı mensuplarına dönüşmüştür. Muharebe hizmet destek sınıfı ulaştırma, ikmal, bakım, mühimmat, personel, veteriner, maliye, bando, harita teknisyeni ve sağlık sınıflarını kapsayan bir askeri sınıf kategorisidir. Bu sınıfların mensupları doğrudan muharebe sahasında savaşmasalar da cephedeki koordinasyonun sağlanması ve savaşın başarılı sonlanması için önemli olan çeşitli görevleri yerine getirmektedirler. Toplumun asker olmayan üyelerinin gündelik yaşamda üretimi savaşın gereklilikleri doğrultusunda örgütlemeleri ve ordunun amaçlarını benimseyerek yüksek verimlilikle çalışmaları, biyopolitik perspektifle onları bu sınıf mensuplarıyla benzeştirmektedir. Bu olgu seferberliğin önemli boyutlarından birini oluşturmaktadır, nitekim bu süreçte temel amaç savaşın örgütsel verimliliğini topyekûnleştirmektir:

Buranın nasıl bir yer olduğunu hayal bile edemezsiniz. Zeplin korkusu, sanki her yer deprem korkusu içindeymiş gibi. Geceleri tüm Londra mutlak karanlıkta... Tüm oyunlar ve müzeler kapalı. Hiçbir şey yok, fakat savaş için çalışma her yerde... Gemilerde, caddelerde, hiçbir yerde

savaşla ilgili olmayan hiçbir şey devam etmiyor. Her yerde sıkıyönetim var. Özel motorlara izin yok, eğlence yok, yarış yok... Okuduğum hiçbir şey bana savaşın tüm ulusu nasıl etkisi altına aldığına, her erkeğin, kadının ve çocuğun tek bir amaca, savaş her türlü faaliyetle sürdürmeye nasıl odaklandığına dair bilgi vermiyor (Black, 2006, s. 83).

Yukarıdaki alıntıda bahsedilen, topyekûn savaşta cephe ve gündelik akışın sağlandığı kentsel mekanlar, asker ve sivil nüfus arasındaki ayrımların kalkmasıdır, ancak tek koordine yıkım türü bu değildir. Koordine yıkım türleri kendi içinde farklılaşmaktadır ve bu farklılıklar son yüzyıllık zaman diliminde oldukça belirginleşmiştir. 1945-1990 dönemi, Vietnam ve Kore savaşları dışında sıcak savaş içermemesine rağmen iki kutuplu dünyanın birbirine karşı çeşitli rekabet alanları yaratmasından dolayı ‘Soğuk Savaş’ dönemi olarak tanımlanmaktadır. Bu dönem, özellikle 1970’lerden itibaren devletlerin bir yandan neoliberal ekonomi politikaları çerçevesinde küçüldüğü, diğer yandan yeni silah teknolojileri geliştirmek için özel sektörle iş birliği içinde çalışmaya başladığı, dolayısıyla askeri-endüstriyel komplekslerin artmaya başladığı bir dönemdir (Converse, 2012). Teknolojinin gelişmesiyle birlikte algılanan temel tehdit biçimi nükleer tehdit olmuş, askeri kurumlar profesyonelleşmeye başlamış ama kitlesel niteliklerini de sürdürmüşlerdir. Giddens’in (1991, s. 70–78) küreselleşmenin boyutlarından biri olarak nitelendirdiği ‘dünya askeri düzeni’, yani nükleer silahlar ve kitle imha silahları dâhil olmak üzere çeşitli iktidar araçları üzerinden askeri gücün dünya çapında yayılması ve yoğunlaşması askeri ittifakların da küreselleşmesine yol açmıştır. Dolayısıyla bu dönemde ulusal ordular hem kendi ulus-devletlerinin toprak bütünlüğünü korumaya devam etmekte hem de NATO ve Varşova Paktı gibi küresel/bölgesel askeri ittifaklara destek sağlamaktadır.

Savran (2008, s. 137) güvenlik tehditlerinin küreselleşmesinin sonucu olarak ulus-devletlerin sonunun geldiği tartışmalarından ziyade ulus-devletlerin genişleyen ölçekte yeniden üretimine ve küresel askeri yapıların bu süreçteki yürütücü işlevlerine dikkat etmemiz gerektiğini vurgular. NATO’nun bu dönemde Sovyetler Birliği’ne karşı tampon bölge olarak faydalanmak istediği ülkelerin ordularına yaptıkları ekonomik ve teknik yardımlar orduların dönüşümünde rol oynamıştır (Celep, 2020). Tampon bölge olarak değerlendirilen ülkelerden biri de Türkiye’dir ve ordunun Sovyet tehdidine karşı başarılı olabilmesi için verilen destekler Türk Silahlı Kuvvetleri’nin kuvvet yapısının dönüşümünü ve genişletilmiş yarı-profesyonel ordu anlayışına geçişini hızlandırmıştır.

1990 sonrası dönemde pek çok ülke jeopolitik değişimler, teknolojik gelişmeler ve yeni güvenlik tehditleri gibi çeşitli faktörlerin şekillendirdiği askeri dönüşümler yaşamıştır. Özellikle 9/11 terör saldırısı sonrası dönemde şiddet yanlısı örgütlerin sivilleri hedef aldığı saldırılar (2003’te İstanbul’da, 2004’te Madrid’de, 2005’te Londra’da yaşanan bombalı saldırılar) arttıkça algılanan tehdit biçimindeki dönüşüm süreklilik kazanmıştır (NATO, 2022). Aynı zamanda hassas güdümlü mühimmatların

ve insansız hava araçlarının kullanımının arttığı, siber savaşlar gibi yeni savaş biçimleri yaygınlaşmaya başladığı (Chin, 2019) bu dönemde algılanan tehdit unsuru ulus altı tehditler olarak tanımlanabilecek terör, etnik şiddet gibi kolektif şiddet biçimleri olmuş ve devlet fiziksel şiddet tekelini kaybetme tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır (Kaldor, 2023; Tilly, 2009). Klasik savaş anlayışı belirli bir zaman ve mekân aralığında istikrarlı, sert, yoğun ve durağan biçimde gerçekleşirken algılanan yeni tehdit biçimi hızlı, esnek, hareketli, enformasyona ve kendi içinde kesintili sürekliliğe sahip olan asimetrik bir tehdittir. Tehdidin ve savaşın karakterindeki bu dönüşüm nedeniyle askerî organizasyonlar da yenilenmekte ve esnekleşmektedir (Hardt ve Negri, 2020; Virilio, 1998). Askerî organizasyondaki dönüşümün özeti, Tablo 1’de görülebilir.

Tablo 1
1900 ve Sonrası Dönemde Askerî Kuvvetler (Moscos, 2012, s. 52)

Kuvvet Değişkeni	Modern Dönem (Soğuk Savaş Öncesi) 1900-1945	Geç Modern Dönem (Soğuk Savaş) 1945-1990	Post-Modern Dönem (Soğuk Savaş Sonrası) 1990 Sonrası
Algılanan Tehdit	Düşman İstilasası	Nükleer Savaş	Yerel Tehditler (Terörizm, Etnik Şiddet vb.)
Kuvvet/Organizasyon Yapısı	Kitlesele Ordu	Geniş Profesyonel Ordu	Küçük Profesyonel Ordu
Askerî Misyon	Ulusal Savunma	İttifak Desteği	Yeni Misyonlar (Barışı Sürdürme Harekâtları vb.)
Askerî Profesyonel Tipi	Savaşçı Lider	Yönetici ya da Teknik Lider	Asker-Devlet Adamı Asker-Akademisyen

Günümüz tehdit algısının öngörülemeyen, denetlenemeyen, devlet denetimi dışında özelleşmiş unsurlar içermesi silahlı kuvvetleri kitlesellikten uzaklaşp küçülmesinin, özelleşmiş profesyonel organizasyonlar haline gelmesinin ve askerî harcamaların artmasının nedenleri arasında değerlendirilebilir. Nitekim son otuz yılda dünya genelinde yapılan askerî harcamalar -büyük kısmından az sayıda ülke sorumlu olmakla beraber- üç katına çıkmıştır (SIPRI, 2023a) Bu dönemde askerî harcamaların gerekçeleri küresel kapitalist ekonomik sistemi çeşitli terör faaliyetlerinden korumak, askerî güç üzerinden merkez-çevre hegemonik ilişkileri sürdürmek, merkez ülkeler arasındaki rekabeti devam ettirmek, sosyal düzeni ve fiziksel şiddet tekelini korumak adına ulus-altı tehditleri engellemektir (Elveren, 2019, s. 6). Hannah Arendt (1997, s. 15–16) askerî üretim ve sermaye aktarımı hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır:

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından gelişen barış değil, Soğuk Savaş ve askerî-sınai-emek kompleksi oldu. “Toplumdaki asli yapısal gücün savaş yapma potansiyelinin önceliği olduğundan söz etmek iktisadi sistemlerin, siyasal felsefelerin, yargı organlarının savaş yapma sistemine hizmet ettiğini ve bu sistemi yaygınlaştırdığını, tersinin geçerli olmadığını ileri sürmek bizzatıhi savaşın temel toplumsal sistem olduğunu ... savunmak ... 19. yüzyıl formüllerinden daha ikna edici geliyor kulağa.

Ulus devletler ulusal güvenliği sağlamak ve devlet otoritesini geliştirmek adına savunma endüstrilerine sermaye yatırımları gerçekleştirir ve bu yatırımların önemli bir kısmı silah sistemlerinin teknik kapasitesini artırma hedefine yöneliktir (MSB Faaliyet Raporu, 2022). Tehdit biçimlerinin esnekleşmesi, ordulara yönlendirilen sermaye akışı ile askerî teknolojinin imkân ve kabiliyetlerinin artması gibi nedenlerden dolayı dünya genelinde askerî kurumların teknik yönleri öne çıkmaya, vatandaşlık temelli zorunlu askerlik anlayışı ortadan kalkmaya, ulusal askerî güçler küçük profesyonel ordulara dönüşmeye başlamıştır (Moscós, 2012). Bu gelişmeler, Charles Moscós'un (1998) kavramlarıyla askerî organizasyonlarda kurum modelinden meslek modeline dönüşümü ifade etmektedir. Toplumsal itibarı esas alan hizmet anlayışına ve genel askerî kültüre dayanan, rütbe ve kıdem esaslı dikey ve hiyerarşik düzene sahip olan kurumsal model, yerini bürokratik rasyonel ilkeler temelinde liberal pazar ekonomisine dayalı olan meslek modeline bırakmaktadır. Meslek modeli genel bir askerî kültür ve dikey organizasyon anlayışından ziyade belirli bir askerî görev üzerinde uzmanlaşmaya, teknik beceri düzeylerine göre tazmin edilmeye ve ordu dışındaki diğer mesleklerle düzlemsel organizasyon anlayışına dayanmaktadır (Moscós, 1998, s. 20–23).

1919-1945 Arası Dönemde Türkiye Cumhuriyeti'ne Karşı Tehdit Algısı ve Askerî Organizasyon

1919 ile 1945 arasındaki döneme genel olarak bakıldığında algılanan tehdit ulusal bütünlüğü tehdit eden koordine yıkımdır. Ulusun geneline yönelik tehdit algısı toplumsal örgütlenmeyi topyekûnleştirmiştir. Bu dönemde askerî faaliyetler devlet otoritesi altında toplanarak kurumsal değerlere sahip milli ordular oluşturulmuştur. Hâkim asker profili ise karizmatik niteliklere sahip lider asker tipidir.

Avrupa ulus-devletleşme süreci üzerinden okunduğunda Osmanlı Devleti şehir-sermaye hareketliliği düşük, kırsal nüfusu yüksek ve temel olarak tarımsal üretime dayalı olan bir toplumsal örgütlenme yapısına sahiptir, merkezi aygıtları parçalanmıştır ve savaş faaliyetleri için gerekli kaynaklar devletin görevlendirdiği yetkililer tarafından doğrudan el koyma ile elde edilmektedir. Bu nedenle Tilly'nin sınıflandırmasına göre Prusya gibi Osmanlı da sermaye-yoğun bölge olarak değil, “zor-yoğun bölge” olarak tanımlanır (Tilly, 2001). Sınıflandırmanın diğer ucunda şehir-sermaye hareketliliğinin yüksek olduğu, kentlerde ticari faaliyetlerin temel toplumsal örgütlenmeyi sağladığı, savaş faaliyetleri için gerekli kaynakları sermaye birikimi sayesinde kiralayarak elde eden, Hollanda, Belçika gibi “sermaye-yoğun bölgeler” yer alır. Ne var ki ulus-devlet formunu en iyi tanımlayan, bu ikisinin sentezi olan “sermayeleşmiş zor” bölgeler, yani kapitalist ekonomiyi ve sermaye hareketliliğini devletin yapılanmasına dâhil eden ve sanayileşmenin başladığı bölgelerdir (Tilly, 2001, s. 66). Bu bölgeler arasında Fransa ve İngiltere ön planda yer almaktadır. Bu çerçevede Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş

Savaşı zor-yoğun model ile sermayeleşmiş-zor model arasında gerçekleşen bir kitlesel koordine yıkımdır. Dönemsel olarak ele alındığında (Tilly, 2001, s. 63–64) her iki savaş da kitlesel ulusal orduları devletin idari ve mali denetimi altında silahlandıran *ulusallaşma* döneminin sonunu ve örgütlü şiddeti yönetme becerisini geliştirmiş, görev tanımı ve alanı tamamen netleşmiş askerî yapıları bünyesinde bulunduran *uzmanlaşma* döneminin başını kapsamaktadır.

Birinci Dünya Savaşı’nın mağlubiyetle sonuçlanmasının hemen ardından “Milli hâkimiyete dayalı, kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk devleti tesis etme” (Atatürk, 2015, s. 31) anlayışına dayanan Mili Mücadele Dönemi başlamıştır. Resmi anlamda Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yılı 1923 olmasına rağmen ulus-devletin kuruluş süreci topyekûn savaş olan Kurtuluş Savaşı ile başlatılabilir. Topyekûn savaş, nüfusun tamamını muharebe sahasında ya da gerisinde silahlı kuvvetlerin parçası olarak gören ve tebaasına hiçbir özel alan bırakmayan devletlerarası savaştır (Mises, 1969, s. 102–103). Toplumunu askerî bir merkeze dönüştürmeyi amaçlayan topyekûn savaş sadece cephedekileri değil, toplumsal güç ilişkileri çerçevesinde tüm nüfusu kapsayan denetim mekanizmaları yaratmaktadır. Muharebe sahasının toplumsal yaşamın tamamını kapsamaması cephe ve memleket ayırımı geçersiz kıldığı gibi savaşanlar ve savaşmayanlar arasındaki ayrımı da kırmaktadır (Bröckling, 2020, s. 319). Toplumun üyeleri bu süreçte ya cepheye ölmeyi ve öldürmeyi göze almıştır ya da cephe gerisinde savaş endüstrisinin üretken emekçisi olarak orduyu desteklemek için aktif iş gücü olmuştur. Şevket Süreyya Aydemir’in (2018, s. 78) *Suyu Arayan Adam* (2018) isimli romanında ulus-devlet ideali için ölümün nasıl normalleştirildiğine dair şu ifade önemlidir:

Talimlerimiz bitince bizi bir gün İç Erenköy tarafında bir düzlükte topladılar. ... Meydana önce talimgâhın kumandanı geldi. Biraz sonra etrafında maiyeti ile genç bir paşa göründü. ... Gergin ve donuk yüzünün hiçbir ifadesi yoktu. Galiba bir şeyler söylemek istiyordu. Nihayet söyledi.

- Hepiniz öleceksiniz!

- Hepimiz öleceğiz!

- Vatan kurtulacaktır!

Kurtuluş Savaşı’nda ülkenin ulus-devletleşme sürecini yönlendiren asker kadronun önemli kısmı hem sürecin sürdürülmesinde hem de toplumun savaş etrafında birleştirilmesinde görevler almıştır. Bu görevler yerel direniş düzeyinde silah depolarının oluşturulmasını, karakol örgütlerinin kurulmasını, Kuvâ-yi Milliye direniş örgütlerini kontrol etmeye çalışmasını içerirken ulusal direniş düzeyinde ise milli kongreleri toplamayı ve kitlesel hareketi oluşturmak için miting faaliyetlerini içermektedir. Bu kapsamda gerçekleştirilen faaliyetlerin temel amacı bütün halkın savaş için mobilize edilmesini sağlamak, yani topyekûn seferberlik kurmaktır (akt. Çelik, 2018, s. 82). Topyekûn savaşlar toplumun yaşama isteği ve iradesinin

dışavurumunun zirvesi (Bröckling, 2020, s. 329) olması bakımından topyekûn seferberlikler içerir. Kurtuluş Savaşı'nda bu amaca yönelik Kuvâ-yi Milliye birliklerinin merkez ordu altında örgütlendirilmesi ve milli kongrelerin gerçekleştirilmesi gibi girişimler bulunmaktadır. Amasya Genelgesi'nde 'Vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığı tehlikededir', 'Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır', Sivas Kongresi'nde 'Milli sınırları içerisinde vatan bir bütündür, parçalanamaz' kararları Kurtuluş Savaşı'nın ulusal ordulara dayanan topyekûn mücadele olarak planlandığını göstermektedir. Kongrelerde devletin en önemli askeri faaliyetleri olarak *devlet-yapma* ve ulusal bağımsızlık kazanma hedefleri sayesinde vatanın savunulması toplumsal normu oluştururken, bunun dışındaki tüm fikirler ise norm dışı olarak kabul edilmiştir. Bu normun oluşturulması ulusal mücadeleyi sürdürmek adına ölmeyi, öldürmeyi, seferberliği ve kitlesel yıkımı kitleler için meşrulaştırmıştır.

Topyekûn savaşlar kitlesel seferberlik gerektirdiği için disiplin anlayışı ve motivasyonu güçlü olan ulusal orduyu ve organize şiddeti yönetme becerisine sahip (Huntington, 2006) profesyonel muharip askerî lidere ihtiyaç duymaktadır. Orduların tarihsel ve genetik benlik imajını savaşa hazır şiddet yönetiminde uzman asker kişi sergilemektedir (Moscos, 2012, s. 56). Bu nedenle topyekûn savaşlarda savaş ve komuta konularında kurumsal değerlere hâkim savaşçı lider asker tip ön plana çıkmaktadır. Bu lider tip; hiyerarşik ordu yapılanmasında astlarının itaatini elde etmek için cesaret, bilgi, tecrübe gibi nitelikleri barındıran (Ateş, 2022, s. 85) karizmatik otorite sergilemektedir. Kitlelerin ihtiyaç duyduğu koşul ve zamanlarda *kurtarıcı* misyonuyla içinde bulunduğu gruba yeni bir kader tayin eden otorite biçimi karizmatik otoritedir. Karizmatik lider, karizmatik otoritesini kullanarak ortak amaç etrafında bütünleştirdiği kitlelerin bu amacın gerçekleşeceğine inanmasını sağlar (Weber, 2005, s. 79). Karizmatik otorite ile kurumsal değerlere sahip lider asker tip arasındaki ilişkiyi Atatürk (akt., İnan, 2010, s. 288), *Medeni Bilgiler* kitabında şu şekilde tanımlamıştır:

Kumandan olan kişi tehlike zamanlarında askerleri kendi iradesine uygun şekilde yönetmek zorundadır; bu bakımdan insanlara beğenilmekten çok onlara emir ve hükmetmeye eğilimli bir yaratılış ve karaktere sahiptir... İnsanlar arkasından gidecekleri adamın gerçekten kendilerine amir olmasını isterler; ancak böyle olunca kendi selametleri için güven duyarlar.

Karizmatik otorite sayesinde elde edilen meşruiyet rasyonel otoriteye sahip olmayı sağlayabilir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde milli mücadelenin devamına dair olumsuz bir hava oluştuğunda mecliste ordunun başına geçmesi istenen Mustafa Kemal bu teklifi 5 Ağustos 1921 tarihinde tam teşekküllü haliyle Başkomutanlık unvanını alarak kabul ederek karizmatik otoritesi ülkenin en yetkili mercii tarafından tanınıp onaylanmış (Lindholm, 2002, s. 29–30), böylece kurumsal karizmaya ve rasyonel otoriteye sahip olmuştur. Topyekûn mücadelenin önemli göstergesi olan Tekâlif-i Milliye kararlarının uygulanmasında meşruiyeti hem karizmatik otorite hem de rasyonel otorite sağlamıştır.

Topyekûn savaşları ayırt eden önemli unsurlardan biri savaş için gerekli teçhizatın fabrikalarda seri üretimle üretilmesi olduğu için (Black, 2006) bu tip savaşlar endüstriyelleşmiş savaşlardır. Savaşın endüstriyelleşmesi, endüstriyel üretim yöntemlerinin, bürokratik örgütlenmenin, süreç ve teknolojilerin askerî teçhizat üretimine ve savaşın yürütülmesine entegre edilmesini ifade eder (McNeill, 1982). Savaşın endüstriyelleşmesi, kitleselleşmesi (ulusal vatandaşlığa dayalı zorunlu askerlik görevi) ve baskı aygıtlarını tekelleştiren ulus devletlerin taraf olması sonucunda Kurtuluş Savaşı’nda önemli miktarda can ve mal kayıpları yaşanmış, şehit, yaralı ve tutsak asker sayısı ortalama 42.000 olmuştur (Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1975, s. 559). Bu sayı nüfusun 80 milyonu aştığı günümüz Türkiye’si bağlamında az gibi görünse de Birinci Dünya Savaşı sonrasında azalan nüfus, özellikle savaşabilecek nitelikte olanların sayısının azlığı düşünüldüğünde önemli bir sayıdır. Kısacası 1919-1945 arası dönemde, ulusal bütünlüğe yönelik koordine yıkım tehdidine karşı askerî faaliyetler devlet otoritesi altında toplanmış, kurumsal değerleri benimsemiş milli ordular oluşturulmuş ve bu ordular daha sonra rasyonel otoriteye dönüşecek olan karizmatik otoriteye sahip liderler tarafından yönetilmiştir.

Kurtuluş Savaşı sonrasında ordunun kurumsallaşması ve modern bir askerî organizasyon haline bürünmesi için ‘Birinci İkmal Planı’ hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda silah ve cephane üreten fabrikaların kurulması, askerî eğitim amacıyla yurt dışına giden öğrencilerin sayısının artırılması, teknik eğitim okullarının kurulması, tersanelerin temelinin atılması gibi çeşitli girişimler gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen askerî atılımlarla ulusal savunma sanayii oluşturulması arzulanarak Türk Silahlı Kuvvetleri’nin kurumsal bir kimlik kazanması amaçlanmıştır. Aynı zamanda askerî araç gereç üretiminin sistematik hale getirilerek modern bir askerî organizasyonun kurulması hedeflenmiştir. 1924 yılında 80.000 olan askerî personel sayısı bu hedef doğrultusunda 1936 yılında sadece kara kuvvetlerinde 120.000’ne yükseltilmiştir. İkinci Dünya Savaşı’na kadar ordunun muharebe koşullarına hazır ve kendine yeterli bir duruma gelmesi doğrultusunda dört adet ikmal planı oluşturulmuş ve topyekûn endüstriyel savaş ortamına hazır olmak adına askerî modernizasyon hamleleri gerçekleştirilmiştir¹ (Tekeli ve İlkin, 2018, s. 76–116). Bu dönemde koordine yıkım çerçevesinde ulus devletin gücünü ve otoritesini azaltmak adına geçici feodal askerî topluluklar, eşkıyalar gibi daimî olmayan kuvvetler merkezi otoriteye karşı tehditler

1 1919-1945 döneminde hem askerî modernleşmenin amaçlanması hem de topyekûn tehdit olarak İkinci Dünya Savaşı’nın yarattığı güvensiz ortam nedeniyle dört adet ikmal planı gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda öne çıkan bazı gelişmeler şu şekilde açıklanabilir: İlk olarak 1923 yılında Harbiye Mektepleri yeniden açılmış, teknik sınıfların eğitiminin sağlanması adına İstanbul’da Piyade Mektebi, Topçu Atış Mektebi kurulmuştur. Akabinde ise 1926 yılında Konya’da Şoför ve Nakliye Mektebi, 1927 yılında Isparta Eğirdir’de günümüz adıyla Dağ Komando Okulu kurulmuştur. Bununla birlikte silah ve cephane üretimi için 1923 yılında Ankara Silah Fabrikası, 1924 yılında ise Ankara Fişek Fabrikası kurulmuştur. 1928 yılında ise Kırıkkale Fabrikası kurulmuştur. Deniz Kuvvetlerini güçlendirme kapsamında 1926 yılında Gölcük Tersanesi, 1935 yılında ise Denizaltı Filo Komutanlığı kurulmuştur. Hava Kuvvetlerini güçlendirmek amacıyla 1935 yılında Kayseri Uçak Fabrikasının ve 1936 yılında Hava Harp Akademisinin kurulması önemli gelişmeler arasında yer almaktadır (Tekeli ve İlkin, 2018, s. 77–99).

yaratmıştır. Cumhuriyetin ilk dönemindeki Nasturi, Şeyh Sait, Ağrı ve Dersim isyanları ulus devletin merkezi otoritesini etkisizleştirme çabaları çerçevesinde oportünist şiddeti açığa çıkarmaktadır. Bu tehditlerin ordu tarafından bastırılması ulus devlet anlayışını ve ordunun merkezi koordinasyonunu kuvvetlendirmiştir. Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda taraf olan Türkiye Cumhuriyeti İkinci Dünya Savaşı süresince savaş dışı kalma çabasını sürdürmesine karşın savaşın topyekûn etkilerini yakından hissetmesinden dolayı askerî modernleşme hamlelerini gerçekleştirmiştir.

1945-1990 Arası Dönemde Türkiye Cumhuriyeti'ne Karşı Tehdit Algısı ve Askerî Organizasyon

Bu dönemde tehdit, Sovyetler Birliği'nin ilk nükleer silah testini gerçekleştirdiği 1949 yılından itibaren (Sahharov ve ark., 2014) nükleer tehdide dönüşmüş ve Türkiye, coğrafi konumundan ötürü bu bölgesel tehdidi yakından hissetmiştir. Bu tehdit karşısında ordunun ihtiyaç duyduğu teknik malzemeler ve personel ihtiyacı ABD resmi askeri yardım kurumları desteği ile karşılanmıştır. Ordunun çevre kadroları genişlemiş, yönetsel kontrol güçlendirilmiş ve Türk Silahlı Kuvvetleri geniş yarı-profesyonel ordu anlayışına doğru yönelmeye başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD ve SSCB'nin bölgesel yıkımlara neden olabilecek nükleer silahlara sahip olmalarıyla birlikte ulusal savunmaya yönelik tehdit algısı yerini nükleer saldırı tehdidine bırakmıştır (Moscos, 2012, s. 52). Nükleer tehdit ile birlikte savaşın zamansal ve mekânsal sınırlılığı ortadan kalkmış ve kitlelerin savaşa karşı sürekli hazır tutulması gerekmiş, ayrıca tehdidin boyutu bölgesel ölçekte olduğu için bölgesel ittifaklar ve yüksek teknoloji silahlanma yarışı başlamıştır (Paker, 2012, s. 30–31). Nükleer cephaneliklerin varlığı, topyekûn veya modern savaşı geçersiz kılmıştır. Artık devletlerin diğer devletlerden gelen tehditlere karşı bir ölüm kalım mücadelesi vermeleri ve bunun için tüm nüfusu ve ekonomik kaynakları seferber etmesine gerek kalmamış, askerî mücadelenin odak noktası caydırıcı güç kullanmak veya düşmanın fiziksel gücünden çok manevi gücüne saldırmak için yeni araçlar tasarlamak olmuştur (Chin, 2019, s. 780). Nükleer olarak silahlanmış devletler askerî olan ve olmayan araçları kullanarak savaş ve barış arasındaki boşlukta birbirleriyle mücadeleye devam etmelerini sağlamış (Chin, 2019, s. 780), nükleer silahların caydırıcılığı kitleleri sürekli savaşa hazır halde tutmuş ve böylece soğuk savaş olarak adlandırılan döneme girilmiştir.

Küresel güvenlik algısının dönüşüme uğradığı Soğuk Savaş Dönemi, ABD önderliğinde NATO ve Sovyetler Birliği liderliğinde Varşova Paktı'nın hâkim olduğu iki kutuplu bir dünyadır. ABD bu dönemde NATO'nun kurucu üyeleri arasında yer almıştır. Giddens'in (1991) askeri dünya düzeni olarak adlandırdığı olgunun önemli parçalarından biri olan NATO, daha sonraki dönemlerde dönüşerek varlığını sürdürmüştür.

olsa da (Coker, 2002) başlangıçta soğuk savaş dönemi tehdidine yönelik olarak kurulmuştur. Soğuk Savaş döneminde NATO “temel hedefi nüfus, temel mekanizması güvenlik olan” (Foucault, 2013, s. 97) bir yönetsel idare şeklidir. Bu bakımdan bireyi hedefleyen disiplin mekanizmaları yerine nüfusun tümünü hedefleyen güvenlik mekanizmalarını kullanan NATO’dan beklenenler şu şekilde özetlenebilir (Foucault, 2013, s. 22–44):

Dönülebilir ve çok işlevli çerçevede düzenlemeleri gereken olası ögeler ve olaylar dizisinden hareketle bir ortamı oluşturmayı çalışma. ... Meydana geldiği yerde tehdidi durdurmaya, yalnızca onu yok etmeye değil, tam olarak onu önlemeye, onu hiçbir şekilde meydana gelmemesini sağlamaya yönelik sistem olma. ... Sürekli genişleme eğiliminde olma...

NATO’nun Soğuk Savaş dönemi bittikten sonra dağılmamasının amacı nükleer tehdit gibi küresel bir riski bir kez daha ortaya çıkmadan önlemektir. Bu çerçevede NATO’nun Soğuk Savaş Dönemi’nde Sovyetler Birliği’ne karşı uygulamaya koyduğu İleri Doğru Stratejisi de tehdidin merkeze gelmeden en uzak bölgede bitirilmesi anlayışına dayanmaktadır ve bu dönemde NATO için Türkiye, bu anlayışla desteklenmesi gereken “ileri kalekol” konumundadır (akt., Çıfci 2022, s. 412). Bu konum, NATO üyesi ABD’nin Askerî Yardım Kurulu olan JAMMAT’ın 1947 yılından başlayarak Türk Silahlı Kuvvetlerine maddi destek ve teçhizat yardımı, personel eğitimi gibi konularda destekte bulunmasına neden olmuş², ayrıca bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti’nin genel bütçesinin yaklaşık üçte biri de Türk Silahlı Kuvvetleri’ne yönelik askerî harcamalara ayrılmıştır (Celep, 2020, s. 28). Böylece Türk Silahlı Kuvvetleri’nde askerî profesyonelleşme bağlamında teçhizat ve personel artışı yaşanmıştır. Bu çerçevede edinilen yeni silah ve araç gereçlerin kullanılması, korunması ve bakımının yapılması, askeri profesyonelleşme tartışmaları çerçevesinde Huntington’ın (2006) deyişiyle şiddet yönetiminde uzmanlaşmaya, yeni meslek ve iş alanlarının oluşmasına, askeri-teknik işgücüne ve meslekî eğitimlere duyulan ihtiyacın artmasına neden olmuştur.

Bu ihtiyacı karşılamaya yönelik olarak 1954 yılında Çavuş ve Uzman Çavuş Kanunu kabul edilmiş ve tank şoförü, telsiz, radar ve iş makineleri operatörü, eğitim merkezlerinde öğretmen yardımcısı gibi görevleri yerine getirmek için uzman çavuşlar istihdam edilmeye başlanmıştır (Özgen, 2011, s. 199). Hem askeri araç gereçleri kullanmak hem de envanterdeki malzemeleri erlere öğretmek amacıyla astsubay rütbesindeki personel artırılmış ve sanat enstitülerinden mezun olanlar da yedek subay olarak orduda görev yapmaya başlamıştır (Celep, 2020, s. 106–107). Edinilen yeni teçhizatın verimli şekilde kullanılması ve bakımının sağlanması amacıyla ordu donatım ve levazım sınıfları da kurulmuştur. Askerî malzemelerin denetim ve kontrolünü

2 JAMMAT’ın 1948-1953 yılları arası kara kuvvetlerine yaptığı yardımlar arasında şunlar sayılmaktadır (gönderilmesi planlanan/gönderilen yüzde): 105 mm obüs (352/89); köprü seti (52/65); Kepçe (90/79); Greyder (64/72); 37 Koltuklu Otobüs (27/100); ¼ Ton Römork (3047/42); 1 Ton Römork (3093/61); Kamyon (7551/92); Radyo (15998/57); Telefon (13799/64); Kablo (35900 mil/64). (akt., Sağlam, 2021).

sağlayacak yeni bir sınıf sisteminin kurulması, kurumda bürokratikleşme sürecinin güçlendiğinin bir göstergesidir. Bürokratikleşmenin artmasıyla birlikte ordu içinde yapısal farklılaşma ve hiyerarşik katmanlaşma artmış, buna ek olarak klasik ordulardaki dikey piramit örgütlenmesinin tabanı da genişlemeye başlamıştır. Bu bürokratikleşme süreci, vatandaş temelli kitlesel zorunlu ordulardan farklı olarak ordu içinde profesyonellerin çeşitlendiği, sayıca arttığı (Moscos, 2012) ve yetenek hiyerarşisine dayanan katmanlaşmış askerî organizasyonu oluşturarak profesyonelleşme sürecinin önemli bir boyutunu oluşturmuştur.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nde askerî iş gücü merkezde şiddet sürecini yönetecek profesyonel subay kadrolardan oluşurken çevre işgücü ise şiddet yönetimi sürecinde verilecek emir ve görevleri yerine getirecek astsubay, yedek subay ve uzman çavuşlardan, sözleşmeli er ve erbaşlardan oluşmuştur. Bu nedenle ordulardaki bilimsel-teknik gelişmelerle bütünleşmiş askerî organizasyon, yönetsel kontrolü, kurumsal hiyerarşiyi ve ast-üst denetimini kuvvetlendirmiştir. Çalışma hayatında genel bir strateji olarak yönetsel kontrol anlayışı (Thompson, 1983, s. 89) Türk Silahlı Kuvvetleri'nde emir komuta sisteminin gelişmesini sağlamıştır. Geniş yarı-profesyonel ordulara dönüşme sürecinde Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesindeki genişlemeyi teknik işleri yerine getirecek çevre pozisyonunda, yani alınacak kararları uygulayacak asker kadrolar üzerinden sağlamaya çalışarak yönetsel kontrolü geliştirmeyi amaçlamıştır. Aynı zamanda Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki asker kişilerin 'sınıf ve kadro görevindeki beceri düzeyleri' kurumun profesyonelleşme sürecinde önemli hale gelmiştir (Ateş, 2022, s. 34). Yabancı askeri yardımlar, personelin genişletilmesi, rollerin çeşitlendirilmesi ve yeni askeri tesislerin kurulması, daha etkili ve profesyonel askeri operasyonlar için becerilerin, bilgilerin ve genel yeteneklerin toplu olarak geliştirilmesini sağlayarak ordunun profesyonelleşmesine katkıda bulunmaktadır.

Bu dönemi özetlemek gerekirse küresel olarak hissedilen nükleer tehdit ile birlikte dünya iki kutuplu bir yapıya sahip olmuş, karşıt kutuplarda bulunan ülkeler uluslararası paktlar kurarak, yeni güvenlik anlayışı çerçevesinde iş birliği içinde oldukları ülkelere askerî yardımlarda bulunmuşlardır. Türkiye örneğinde hem bu askerî yardımlarla sağlanan yeni cihazların kullanım, bakım ve onarımı, hem de savaşı zamandan ve mekândan kısmen soyutlayan nükleer tehdit nedeniyle sürekli teyakkuz halinde bulunması gereken bir orduya duyulan ihtiyaç, orduda yeni sınıfların kurulmasına, bürokratikleşmenin ve yönetsel kontrolün artmasına yol açarak orduyu geniş yarı-profesyonel ordu anlayışına doğru yöneltmiştir.

1990-2023 Arası Dönemde Türkiye Cumhuriyeti'ne Karşı Tehdit Algısı ve Askerî Organizasyon

Yüzyılın ilk otuz yıllık sürecinde küresel topyekûn tehditler, ikinci otuz yıllık döneminde bölgesel tehditler ön plandayken son dönemde orduların karşılaştığı temel problem ulus

altı ve yerel tehditler olmuştur. Bu dönemin başlamasında Sovyetler Birliği’nin dağılması başat etken olmuş, bu gelişmeyle birlikte ABD-SSCB arasındaki simetrik tehdit ortadan kalkmış, ama terörizm ve etnik çatışmalar gibi yeni ve asimetrik güvenlik tehditleri artmaya başlamıştır. Hem Sovyetler Birliği’nin dağılması hem de ABD’ye yönelik 11 Eylül saldırıları tehdit algısının ve güvenlik parametresinin değişmesinde etkili olmuş, iki kutuplu dünya anlayışı yerini çok kutuplu, belirsizliğin ve riskin karakterize ettiği bir dünyaya bırakmıştır. Akışkan modernitenin yarattığı yeni güvensizlik ve korku biçimleri ulus devletler düzeyinde sınırlandırılmayan ve çözümlenemeyen niteliktedir. Soğuk Savaş dönemindeki gibi kıtasal merkeziyete yönelik tehditlerden çok farklı olarak bu dönemde terör, etnik şiddet, organize suçlar gibi yerel tehditler ön plana çıkmaktadır. Bu şiddet biçimlerinin genel özelliği modern savaşlardaki merkezi bir yapıya sahip olmadan birbiriyle ilişkili dağınık ağ savaş olma eğilimi taşımalarıdır (Hardt ve Negri 2004, s. 75). Klasik savaşlar egemen eşitlik ilkesi çerçevesinde politik denklemler arasında güç kullanımını ifade ederken savaş asimetrisine dayanan günümüz savaşları birbirinden bağımsızmış gibi görünen fakat bu bağımsız eylemlerin yaygın ve geniş bir ağ oluşturduğu örgütlü şiddet biçimleridir. 17 Şubat 2016 tarihinde Ankara’da gerçekleşen Merasim Sokak Saldırısı, 13 Kasım 2022 tarihinde gerçekleşen İstanbul Taksim patlaması kitlesel güveni sarsan kamusal alana yönelik ağ saldırılarından bazılarıdır. Bu saldırılarla amaçlanan sosyal geçeklik olarak güvensiz yaşamın toplumsal norm haline gelmesi ve bu normun ‘ideal ortalama yaşam biçimini’ ifade etmesidir (Lemke, 2016, s. 270). Ulus-altı tehdit, zamansal ve mekânsal tahmin edilebilirliği düşük olan, bilinçli olarak sivil yaşama yönelik düşük yoğunluklu fakat toplumsal anlamda yıkıcı etkisi olan şiddet biçimidir. Klasik savaş anlayışından farklılaşan savaşın yeni hali, şiddetin merkezinin olmaması ve süreklileşmesiyle birlikte nüfus güvenliğine yönelik ulus altı tehditler barındırmaktadır. Bu nedenden dolayı günümüzde karşılaştığımız şiddet biçimleri *kalıcı toplumsal ilişkiler yaratma* eğilimindedir (Hardt ve Negri, 2004, s. 29).

Savaşın karakterindeki dönüşümü emek sürecinin örgütlenmesindeki dönüşüm üzerinden okuyan yaklaşımlar, askerî yapılanmayı da aynı mantıkla değerlendirmektedir. Klasik konvansiyonel ordular herhangi bir askerî tehdidin olmadığı barış dönemlerinde evrensel zorunlu askerlik uygulaması ile örgütlenirken, savaş zamanlarında ise cephe ve cephe gerisinde ulusal seferberlik anlayışına göre şekillenirler. Topyekûn savaşlarda toplum Fordist-Taylorist mantıktaki gibi savaş fabrikasına dönüştürülürken sabit şekilde üretilen ürünler basit teknolojiye kitlesel savaş araçlarıdır. Böylece savaşa yönelik toplumun tamamının örgütsel verimliliği artırılmaya çalışılır. Günümüzdeki tehdit algısı ise belli bir zaman aralığında sabit ve yoğun şiddet biçiminden kaynaklanmamakta, daha esnek, zamansal ve mekânsal aralığı belli olmayan, her an her yerde karşılaşılabilecek düşük yoğunluklu tehditler içermektedir.

Terör eylemleri zamansal ve mekânsal sınırı olmayan düşük yoğunluklu tehditler arasında yer almaktadır. Türkiye’de terör faaliyetleri güncel teknolojiler tarafından

mümkün kılınan esnek ağa bağlı zayıf hiyerarşik organizasyon yapısı içinde gerçekleşir. Çoğunlukla yüksek teknolojik hafif silahlar kullanılarak savaş asimetrisi yaratılma çabası bulunmaktadır. Bu nedenle, Braverman'ın (2008) “vasıfsızlaşma teorisi” üzerinden bilimsel teknolojik gelişmelerin çalışma hayatını parçalaması ve vasıfsız grup yaratarak üretimin verimini arttırdığı gibi, yüksek teknolojik silah araç gereçler herhangi bir askerî talime gerek kalmadan vasıfsız bir terörist grubun ya da bireysel eylemcinin yıkıcı eylemler gerçekleştirmesini sağlayabilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde terörist grupların rasyonel disiplin anlayışı çerçevesinde uzun süre eğitim alarak silahı ile bütünleşen kahraman asker tipi gibi vasıflı olmadığı söylenebilir.

Askerî silah ve araçların, yapay zekâ uygulamalarını da içeren yüksek teknolojiler içermesi, kütlesi yüksek araçlardan ziyade hız, esnekliğe dayanarak hareket kabiliyetinin genişlemesi, mesafe engeline takılmayan silah teknolojilerinin geliştirilmesi, muharebe sahasında insan unsurunun mümkün olduğunca azaltılması gibi revizyonlar mevcut tehdit biçimlerine karşı girişimlerdir. Bu nedenle son dönemde askerî organizasyonların ağ tehditlere karşı koyma potansiyelini artıracak önemli faktörler; hız, yaratıcılık, iletişim, öz-örgütlülük ve esnekliktir (Hardt ve Negri, 2020; Virilio, 1998). Esneklik ve çok işlevsellik muharebe sahasında silah kullanımı ve hareketlilik kadar önemli faktörler haline gelmiştir (Bredow, 2007, s. 175). Esnekliğin askerî organizasyon için önemi Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2

Esneklik Kavramına Dair Yaklaşımların Askerî Kurumlarda Karşılığı (Ward ve Soeters, 2007, s. 184’te yer alan bilgilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Genel Yaklaşım

Esneklik askerî organizasyonları gerçekleştirecek kolektif şiddet biçimlerine karşı hızlı biçimde adapte edebilme yeteneğidir. Bu nedenle tehdit anında hızlı karar alabilen ve hareket edebilen askerî organizasyon esnekliktir. Böylece esneklik organize şiddeti yönetebilme becerisi ile eş anlamlı hale gelmektedir.

Fonksiyonel Yaklaşım

Teknolojik seviyesi yüksek askerî araç gereçlerin sunduğu hız ve esneklik doğru şekilde uygulandığında hem kurumların imkân ve kabiliyetlerini artırır hem de askerî-endüstriyel kompleks için yeni talepler oluşturur. Bununla birlikte askerî personel kaynaklarının çeşitlenmesi kurumsal esnekliği ve istikrarı geliştirir.

Aktör Yaklaşımı

Öngörülemeyen ve tahmin edilemeyen tehditlerin bulunduğu askerî ortamlarda askerî liderliği belirleyen temel husus belirli bir dizi seçim yapma yetkinliğidir. Bu yetkinlik ise hem savaşçı asker tip hem de yönetici asker tip bileşimi ile ortaya çıkmakta ve esnekliğe dayanmaktadır.

Bu perspektiften personel kaynakları ve görev tanımı genişlemiş yaratıcı, teknolojik, iletişim kabiliyeti yüksek küçük profesyonel ordular ile kurumsal esneklik ve askerî verimlilik artacaktır. Bu nedenle askerî kurumların geleceği organizasyonel istikrar ile kurumsal esnekliğin eş zamanlı gelişimine dayanmaktadır. Bu gelişimin

sağlanmasıyla birlikte askerî kurumlar sürekli olarak harekete geçmeye hazır olduğunda, asgari güç kullanımına bağlı kaldığında ve koruyucu bir askerî duruşa sahip olduğunda sürdürülebilir bir güvenlik mekanizması haline gelirler.

Şiddet biçiminin dönüşümüyle beraber askerî görevler de dönüşmeye başlamıştır. Orduların merkezi görevlerinin dönüşümünde dört önemli nokta söz konusudur (Edmunds, 2006, s. 1059). Bunlardan ilki, karşılaşılan organize şiddet biçimlerinin dönüşmesi nedeniyle topyekûn savaşlardaki gibi ulusal bütünlüğü korumaya yönelik önemin azalmasıdır. İkinci olarak terörizm, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi çeşitli tehditlere karşı ulusal güvenliği koruma anlayışı ortaya çıkmıştır. Üçüncü olarak orduların daha geniş toplumsal rol oynayarak insani destekleri sürekli hale getirmesidir. Son olarak ise düşük yoğunluklu şiddet ağlarına karşı savaşmak ve barışı sürdürmek adına küçültülmüş, yetenek düzeyi artırılmış, esnek askerî kuvvet yapısı ortaya çıkmıştır. Nitekim Türkiye’de 2003 yılında zorunlu askerlik hizmet süresi kısaltılması, er ve erbaşların ve yedek subayların sayısının azaltılması (akt., Özgen, 2011) ve 2004 yılında dört tugayın lağvedilmesi (akt., Özgen, 2011) bu kapsamda değerlendirilebilir. Türk Silahlı Kuvvetleri personel sayısı 2020 yılında 494.550 iken 2021 yılı itibarıyla toplam 430.577 kişidir. Bu sayının içinde askeri personel toplam sayısı 2020 yılında 456.064 iken 2021 yılında 390.960’a düşmüştür, bunun içinde profesyonel personel (general, amiral, subay, astsubay, uzman, erbaş, sözleşmeli erbaş, sözleşmeli er) toplamı 2020 yılında 198.626, 2021 yılında ise 216.044, yükümlü personel (yedek subay, yedek astsubay, erbaş, er) toplamı 2020 yılında 257.438, 2021 yılında ise 174.916 olmuştur. TSK’da çalışan sivil personel (devlet memurları ve işçiler) sayısı ise 2020 yılında 38.486 iken 2021 yılında 39.617 olmuştur. Bu rakamlar incelendiğinde TSK mensubu profesyonel askerî personelin ortalama %10, sivil personelin ortalama %3 artması, kurumun esnekleşmeye devam ettiğini göstermektedir (MSB Faaliyet Raporu, 2021).

Kitlesel yıkımlar yaratan Dünya Savaşları’nda seferber edilen kitlesel ordular formatı günümüzde büyük oranda terk edilmiştir. Bunun yerine sınırlı bölgesel çatışmalarla mücadele etmek, terör eylemlerine karşı koymak gibi süresizleşen tehdit algılarına karşı sürekli seferber edilen ve polislik niteliklerini de kendi yapısına dâhil eden profesyonel güç kullanımına dayanan askerî yapıları tanımlamak için Morris Janowitz Jandarmavari askerî örgütlenme modelini (Constabulary Forces) ortaya koymuştur. Bu model algılanan tehditler karşısında askerî kurumların genişleyen görev tanımlarını ve teşkilat yapısını açıklama imkânı vermektedir. Son yıllarda askerî kurumların üstlendiği yeni görevlerin mantığına baktığımızda orduların hem askerî niteliklerin hem de polis niteliklerinin kesiştiği bir noktada konumlandığı görülebilir. Şiddet eylemlerinin gerçekleştiği bölgelerdeki şiddet örüntülerini engellemek klasik askerî görevlere işaret ederken, alandaki kişisel güvenliğin sürdürülmesini sağlamak ise kolluk görevi olarak yenidir (Kaldor, 2023, s. 185–186). Bu kapsamda askerî kurumlar ulusal tehditler karşısında zafer kazanmak anlayışından ziyade yerel ve bölgesel

tehditler karşısında kapsamlı ve istikrarlı barış ortamları yaratmak adına uygun koşulları oluşturmak ve sürdürmek hedefiyle teşkilatlanmaktadır.

Günümüzde algılanan tehdidin üst katmanlarında kitle imha silahları vb. bulunurken alt katmanlarında ise para-militer operasyonlar, terör faaliyetleri, bireysel saldırılar gibi esnek ve uzmanlaşmış şiddet kapasitesine sahip kişi ya da gruplar bulunmaktadır. Algılanan tehdit süresizleşen bir karaktere sahip olduğu için zamansal ve mekânsal sınırlama yapılamamakta, barış durumu ile savaş durumu arasında mutlak ayırım mümkün olmamaktadır. Jandarmavari askerî örgütlenme barış ve savaş süreçlerinde askerî teşkilatlanma arasındaki mutlak ayrımı kaldırmasından dolayı polis konseptini de içinde barındırmaktadır. Günümüzde Türk Silahlı Kuvvetleri savaş ve barışın mutlak olarak ayrıldığı ve bu nedenle çelişkili durumların olduğu ortamlarda da görev yapmaktadır. Bu ortamlarda orta ve uzun vadede sürdürülebilir barışı sağlamaya odaklanmaktadır. Bu nedenle Türk Silahlı Kuvvetleri savaş ve barış ortamlarının harmonisinden kaynaklanan çelişkili görev tanımlarını yerine getirmek için çok yönlü organizasyon yapıları kurmayı hedeflemektedir. Bu çok yönlülük, algılanan tehdit karşısında savaşın ve şiddetin olmadığı negatif barış ortamı sağlamayı, barışı koruma, sivil-asker iş birliği, insani yardımlar gibi uzun süreli ve sürekli faaliyetleri içeren pozitif barış ortamlarına geçişi sağlamak için gerekliliklerden birisidir (akt. Shields ve Travis, 2021, s. 7). Bu kapsamda Türk Silahlı Kuvvetleri mahalli yönetimlerle iş birliği, afet ve güvenlik yardımı, uyuşturucu ticaretini önleme, sivil-asker ilişkilerini geliştirmeye yönelik kurumsal diyalogu sağlama vb. sosyal süreçlere dâhil olarak kurumsal çok yönlülüğü geliştirme çabasıdır. Bu çerçevede Morris Janowitz'ın ortaya koyduğu jandarmavari askerî teşkilatlanma anlayışı dönüşen tehdit algısına karşı çok yönlülüğü vurgulayan pragmatik bir hamledir (Burk, 2005, s. 155). Böylece askerî güç ve örgütlenme katmanların tamamına yayılmaktadır (Janowitz, 1988, s. 418-419). Türk Silahlı Kuvvetleri savaş ve barış ortamlarında gerçekleştirdiği çok yönlü faaliyetlerle organizasyon yapısını ve askerî gücünü genişletmektedir.

Yeni tehdit biçimleri karşısında askerî kurumların profesyonellik anlayışı da genişletilmiştir. Askerî profesyonelleşmede dört merkezi konum bulunmaktadır (Forster, 2006, s. 43-44). Bunlardan ilki merkezi devlet otoritesi tarafından net biçimde tanımlanan ve yaygın biçimde kabul edilen askerî görevlerdir. İkincisi belirlenen görevleri yeterli ve etkin şekilde sağlayacak uzmanlığın geliştirilmesidir. Üçüncüsü kurum olarak ordunun ve birey olarak askerin görev ve sorumluluklarını belirleyecek kuralların oluşturulması ve sonucusu da liyakat anlayışının tesis edilmesidir. Bu nedenle profesyonelleşme, algılanan tehdit biçimlerine göre rollerin ve görevlerin yeniden tanımlandığı, kuvvet yapılarının belirlenen hedeflere ulaşmasını sağlayacak politika uyarlama biçimidir (Forster, 2006, s. 43-44).

Günümüzde Bölgesel Savunma, Geç Modern, Seferi Savaş ve Post-Nötr³ olmak üzere askerî kurumları tanımlayan dört temel kuvvet yapılanması bulunmaktadır (Forster, 2006). Bu kuvvet yapılanma türleri askerî kurumların profesyonelliğini tanımlayan dört unsur üzerinden karşılaştırılabilir ve günümüz orduların hangi kuvvet yapılanmasına ya da yapılanmalarına yakın oldukları anlaşılabilir. Geç modern kuvvet yapılanmasında ulusal savunmaya yönelik ikili bir bağlılık söz konusudur. Bunlardan ilki zorunlu askerlik, ikincisi ise savaş zamanında yedek kuvvetlerin seferberliğidir. Bu kuvvet yapılanması uluslararası güvenlik rolü açısından Barış Sürdürme Harekâtları kapsamında çok uluslu bir muharebe sahasında kozmopolit görevler içeren müşterek savaş anlayışını içermektedir. Bu tarz ordular sahip olduğu askerî yapıyı, teçhizatı ve organizasyon gücünü ulus ötesi topraklara yansıtabilmektedir. (Forster, 2006, s. 46–47). TSK’nın 2016 yılında Somali’de savunma iş birliği kapsamındaki en büyük yurt dışı askerî üssü⁴ kurması ve çok sayıda ülkede uluslararası barış gücü çerçevesinde görev yapması bu dönüşüme örnek gösterilebilir. Bununla birlikte kuvvetlerin uluslararası misyonlarda konuşlandırılma ve sürdürülme maliyetinin mevcut savunma bütçesinden gelmesi nedeniyle savunma bütçesinin daralması söz konusudur. Nitekim savunma harcamalarının NATO ortalamasının altında olması, geç modern askerî kurumların bir diğer özelliği olarak belirtilmektedir (Forster, 2006, s. 64). Türkiye’nin 2022 yılında yaptığı savunma harcamalarının GSYH’nin %1,2’sini oluşturması (SIPRI, 2023b, s. 2) ve NATO’nun GSYH’nin en az %2’sinin savunma harcamalarına ayrılması hedefine (NATO, 2023) ulaşamamış olması TSK’nın bu kategoriye uyduğu kanaatini pekiştirmektedir.

Bölgesel savunma yapılanmasında genel olarak geniş silahlı kuvvetlerin ana hedefi ulusal savunmadır. Bu modeldeki silahlı kuvvetler kuvvet, teçhizat ve organizasyon yapısını kara ve hava muharebelerine yönelik gerçekleştiren hafif silah sistemlerine sahip müşterek kuvvetler yerine ağır zırhlı, büyük silah sistemlerine sahiptir. Bu kuvvetlerin askerî modernleşme girişimleri düşük yoğunluklu savaşlara da katılabilecek şekilde silah envanterini genişletmeye yöneliktir. Bu çerçevede artık yarı-profesyonel askerî yapıya sahip olan Türk Silahlı Kuvvetleri askerî yatırımlar gerçekleştirerek hem ağır hem de hafif silah envanterlerini güncel savaş ortamlarına hazırlamak için girişimler sergilemektedir. Ayrıca tehdidin zamansal ve mekânsal sıkışmasından dolayı Türk Silahlı Kuvvetleri komuta-kontrol unsurlarını ve hassa güdümlü mühimmatları

3 Post-Nötr kuvvet yapılanmasında silahlı kuvvetler ulusal savunmaya yönelik olmasına rağmen geç modern modelin aksine, uluslararası barışı koruma veya ulusal toprakların ötesindeki müdahale operasyonlarına katkıda bulunmazlar. Aynı zamanda bölgesel savunma kuvvet yapılanmasında ağır silah sistemleri hakimken Post-Nötr kuvvet yapılanması hafif silah sistemlerine sahiptir. Seferi Savaş kuvvet yapılanmasında öncelikli amaç mevcut askerî gücü ulus ötesi bölgelerde hızlıca konuşlandırarak yüksek yoğunluklu askerî müdahaleler sergilemektir (Forster, 2006, s. 47). Bölgesel Savunma anlayışında ise ulusal bölgenin korunması öncelikli askerî görevdir. Bu bağlamdan değerlendirildiğinde Türk Silahlı Kuvvetlerini tanımlamada Seferi Savaş ve Post-Nötr kuvvet yapılanmaları açıklayıcı değildir.

4 Askerî üsler kuruluş amacına göre beş sınıfa ayrılır, Somali’de kurulan askerî üs Türkiye tarafından savunma iş birliği sınıfında kurulan en büyük askerî üstür (Özgen, 2019, s. 395).

Türkiye’de askeri harcamaların azalmasında döviz kurundaki değişimin etkili olduğunu da söylemek mümkündür. Nitekim hesaplamalar 2022 yılında Türkiye’nin askeri harcamalarının nominal koşullarda %28 arttığını, ancak yüksek enflasyon etkisiyle reel olarak %26’lık bir düşüşün gerçekleştiğini göstermektedir (SIPRI, 2023b, s. 11).

Bu dönem genel olarak değerlendirildiğinde risklerin ve belirsizliğin arttığı çağdaş dünyada ulus devlete yönelik tehdidin dağıntık ağlar üzerinden işleyen, merkezsiz şiddet biçimleri olduğu söylenebilir. Bu tehdit türü, doğrudan sivil yaşamı hedef alması/ alabilmesi bakımından ilk dönemin baskın tehdidi olan kitlesel savaştan, caydırıcı bir güç olmaktan çok uygulanma sıklığı yüksek olan ve toplumda güvensizlik ve kaos hissi oluşturması bakımından da ikinci dönemin baskın tehdidi olan nükleer savaştan ayrılmaktadır. Belirsizliğin merkezi olduğu bu yeni tehdit biçimine karşı askeri organizasyonda yaşanan dönüşüm, işgücü piyasalarından eğitime dek tüm diğer toplumsal kurumlarda olduğu gibi esnekleşme eğilimi çerçevesine oturmaktadır. Türkiye’nin de bu dönemde karşı karşıya kaldığı güvenlik risklerinin başında terör tehdidinin yer alması, askeri organizasyonun daha hızlı ve daha esnek hareket edebilen, çabuk iletişim kurabilen ve kendi kendini örgütleyen yeni birimleri ve bu birimlerin içinde yeni model ve rolleri içerecek şekilde dönüşmesine neden olmaktadır. Bir önceki dönemde güçlenen bürokratikleşme ve profesyonelleşme süreciyle beraber ordu kapsamındaki rol ve görevler sayıca çeşitlenmiş, uzmanlaşma artmış ve Fonksiyonel Yaklaşım’da vurgulanan kurumsal esneklik gözlenmiştir. Son dönemde asimetrik hale gelen tehdide karşı askeri organizasyonda yaşanan dönüşümle birlikte ise askeri işgücünde işlevsel esnekliğin ön plana çıktığı, Aktör Yaklaşımı’nda vurgulandığı şekilde seçim yapma ve inisiyatif alma süreçlerinin öneminin arttığı ve askerlerin savaşçılık ve yöneticilik vasıflarının iç içe geçmeye başladığı söylenebilir.

Sonuç

Modern devlete karşı algılanan tehdit ve karşılaşılan kolektif şiddet biçimi değiştikçe bu tehdide yönelik askeri organizasyonlar ve güvenlik pratikleri de dönüşmektedir. Yirminci yüzyılın başından Soğuk Savaş öncesi döneme kadar devletlere yönelik tehditler ulusal bütünlüğü ortadan kaldırmaya yönelik topyekûn savaşlar ve kitlesel ölümlerle sonuçlanan mekânsal açıdan yoğunlaşmış savaşlardır. Bu dönemde algılanan tehdit düşman istilası, kuvvet yapısı kitlesel ordu, askeri misyon da ulusal savunmadır. Bu dönemin tehdit unsuru olan topyekûn savaş, toplumu askeri bir merkeze dönüştüren, sadece cephedekileri değil, toplumsal güç ilişkileri çerçevesinde tüm nüfusu kapsayan denetim mekanizmaları yaratır ve hem beşerî hem de ekonomik kaynakların tümünün kullanımına yönelik kapsayıcı seferberlikler gerektirir. Bu seferberlik, bunun için gerekli olan fedakârlık ve topyekûn savaşta yaşanan can kayıpları, ulusal bağımsızlığı kazanma/koruma normunun gücü sayesinde tüm nüfus için meşrulaştırılır. Türkiye Cumhuriyeti için bu dönem, Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve çok kısa süreli katıldığı ama

etkilerini yoğun olarak deneyimlediği İkinci Dünya Savaşı dönemidir. Bu süreçte basit teknoloji kitlesele araçların üretiminde toplumun tamamı Fordist-Taylorist üretim/ yönetim anlayışında olduğu gibi seri üretimi ve verimliliği hedefleyen bir savaş fabrikasına dönüşmüştür. Savaş endüstrielleştikçe endüstriyel üretim yöntemleri ve bürokratik örgütlenme, askerî teçhizat üretimine ve savaşın yürütülmesine entegre edilmiştir. Tüm nüfusa yönelik işleyen biyo-politik mekanizmalarla nüfusun savaşabilen kısmı cephele askerlik hizmeti yapmış, geri kalanı da yine ulusal ve askerî çıkarlar için cephe gerisinde çalışan verimli, disiplinli, itaatkâr muharebe hizmet destek sınıfı mensuplarına dönüşmüştür. Nüfus, askerî örgütün değerlerini benimsemiş ve askerî organizasyonun kurum modeli, ulusal hizmet ideali çerçevesinde neredeyse tüm topluma yayılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında tehdit bölgesel düzeyde risk oluşturan nükleer saldırılar haline gelmiştir. Bu dönemde algılanan tehdit nükleer savaş, kuvvet yapısı geniş profesyonel ordu ve askerî misyon da ittifak desteğidir. Nükleer tehdit ile birlikte savaşın zamansal ve mekânsal sınırlılığı ortadan kalkmış ve tüm beşeri ve ekonomik kaynakların seferber edilmesine gerek kalmamıştır. Nükleer tehdit, seferberlikle desteklenen topyekûn savaşla bertaraf edilebilecek bir tehdit olmadığı için askerî organizasyonların temel amacı caydırıcı güç kullanabilecek potansiyele sahip olmak veya düşmanın fiziksel gücünden çok manevî gücüne saldırmak için yeni araçlar tasarlamak olmuştur. Savaş ve barış arasındaki boşlukta riske ve sürekli teyakkuz halinde olmaya dayalı bu bağlam küresel güvenlik algısını da değiştirmiş ve dünyanın iki kutuplu bir yapıya sahip olmasında etkili olmuştur. Soğuk savaş dönemi tehdidine yönelik olarak kurulan NATO, Foucault'cu açıdan temel hedefi nüfus, temel mekanizması güvenlik olan bir yönetsel idare şeklidir ve tehdidi durdurmak ve yok etmek kadar, bir daha meydana gelmesini önlemeye yönelik olan ve riskler sürekli arttığı için sürekli genişleme eğiliminde olan bir kurum olarak okunabilir. Bu önleme amacı NATO'nun, üyesi olan ülkeleri askerî teçhizat ve teknoloji açısından desteklemesine neden olmuş, bu desteklerin kullanılması TSK'nın profesyonelleşme ve bürokratikleşme sürecini hızlandırmış, ordu içinde yapısal farklılaşma ve hiyerarşik katmanlaşma artmış, buna ek olarak klasik ordulardaki dikey piramit örgütlenmesinin tabanı da genişlemeye başlamıştır. Bu bürokratikleşme süreci ile askerî organizasyon, vatandaş temelli kitlesele zorunlu ordulardan farklı olarak ordu içinde profesyonellerin çeşitlendiği ve sayıca arttığı genişletilmiş yarı-profesyonel orduya ve yetenek hiyerarşisini oluşturan katmanlı bir yapıya sahip olmaya başlamıştır. Bu dönemde Türkiye'nin hem NATO'ya Kore Savaşı çerçevesinde verdiği destek, hem de ileri kalekol olarak işlev görmesi, dönemin askerî misyonunun ittifak desteği olduğunu belirten kuramsal açıklamalarla uyumludur.

Soğuk Savaş sonrası dönemde temel problem terörizm, etnik şiddet gibi yerel ögeler içeren, mekân ve zaman açısından belirsizlikler içeren, merkezsiz ve dağınık ağ savaşlarıdır. Bu dönemde algılanan tehdit yerel tehditler, kuvvet yapısı küçük profesyonel ordu ve askerî misyon da terörizme karşı koyma, terörle mücadele ve barışı sürdürme

harekatları gibi yeni misyonlardır. Bu dönemde baskın tehdit biçimi olan yerel ve ulus-altı tehdit, zamansal ve mekânsal tahmin edilebilirliği düşük olan, bilinçli olarak sivil yaşama yönelik düşük yoğunluklu bir şiddet biçimidir. Düşük yoğunluklu olmasına rağmen, şiddetin merkezsizliği ve süreklileşmesi nüfus güvenliğine yönelik ciddi bir risk oluşturduğu için yerel toplumsal anlamda yıkıcı etkisi olan şiddet biçimidir. Askeri organizasyonun yerel şiddet tehdidine karşı koymasını sağlayabilecek unsurlar hız, yaratıcılık, iletişim, öz-örgütlülük ve esnekliktir. Bu esnekliğe hem araç gereçlerde hem askerî liderlik tipinde (hem asker hem yönetici) hem de organizasyon yapısında ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaca bağlı olarak askerî görevler de dönüşmüş, topyekûn savaşlardaki gibi ulusal bütünlüğü korumaya yönelik önem azalmış, terörizm, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi çeşitli tehditlere karşı ulusal güvenliği koruma anlayışı gelişmiş, ordular insani destek hizmetlerini sürekli hale getirmede daha fazla rol almaya başlamış, sayısal olarak küçülmüş, yetenek düzeyini artırmış, böylece esnek askerî kuvvet yapısı ortaya çıkmıştır. Bu dönemdeki gelişmelerin teorik açıklamalarıyla uyumlu olarak TSK bünyesinde zorunlu askerlik hizmet süresi kısaltılmış ve kurum personel sayısı görece azalmış, bununla beraber kurumda görev yapan sivil personelin ve profesyonel askerî personelin oranı artmıştır. Bu küçülme ve esnekleşmeye rağmen TSK kendisini bölgesel savunma anlayışı üzerinden organize ettiği için askerî yapılanması bu süreçte genişletilmiş yarı-profesyonel ordu anlayışıyla devam etmiş, zırhlı ve büyük silah sistemlerini genişleterek Pençe ve Barış Pınarı operasyonları gibi barışı sağlama ve sürdürme harekatları gerçekleştirmiştir.

TSK’daki dönüşümün sosyolojik perspektifle incelenmesi söz konusu olduğunda tüm diğer toplumsal kurumlar gibi ordu kurumunun da küresel ölçekte yaşanan sosyal değişimlerden etkilenecek dönüştüğü ve bu dönüşümde öne çıkan kavramların endüstriyelleşme, emek süreci ve esneklik olduğu görülmektedir. Bu dönüşümün daha derinlikli bir şekilde incelenebilmesi için bu çalışmada ana hatları üzerinden okunan dönemlerin her birinin ayrı olarak ele alındığı daha ayrıntılı değerlendirmelere ihtiyaç olduğu açıktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Author Contributions: Conception/Design of study: A.Ö., T.G.Ş.; Data Acquisition: A.Ö., T.G.Ş.; Data Analysis/Interpretation: A.Ö., T.G.Ş.; Drafting Manuscript: A.Ö., T.G.Ş.; Critical Revision of Manuscript: A.Ö., T.G.Ş.; Final Approval and Accountability: A.Ö., T.G.Ş.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Yazar Katkısı: Çalışma Konsepti/Tasarımı: A.Ö., T.G.Ş.; Veri Toplama: A.Ö., T.G.Ş.; Veri Analizi /Yorumlama: A.Ö., T.G.Ş.; Yazı Taslağı: A.Ö., T.G.Ş.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi: A.Ö., T.G.Ş.; Son Onay ve Sorumluluk: A.Ö., T.G.Ş.

Conflict of Interest: The authors declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Kaynakça/References

- Arendt, H. (1997). *Şiddet üzerine* (B. Peker, çev.). İletişim.
- Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı. *Türk İstiklal Harbi idari faaliyetler raporu*.
- Ateş, B. (2022). Türkiye’de profesyonel askerliğin sosyolojik bir incelemesi: meslek, görev ya da yaşam tarzı? *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 42(1), 21–44.
- Aydemir, Ş. S. (2018). *Suyu arayan adam* (4. basım). Remzi Kitabevi.
- Beckett, I. (1994). *Total war*. In L. Freedman (Ed.), *War* (pp. 254–259). Oxford University Press.
- Black, J. (2006). *The age of total war, 1860-1945*. Praeger Security International.
- Braverman, H. (2008). *Emek ve tekeller sermaye* (Ç. Çıdanlı, çev.). Kalkedon Kitabevi.
- Bredow, W. V. (2007). Conceptual insecurity: New wars, MOOTW, CRO, terrorism, and the military. In G. Caforio (Ed.), *Social sciences and military* (pp. 163–180). Routledge.
- Brockling, U. (2020). *Disiplin: askerî itaat üretiminin sosyolojisi ve tarihi* (3. basım, V. Atayman, çev.). Ayrıntı.
- Burk, J. (2005). Strategic assumptions and moral implications of the constabulary force. *Journal of Military Ethics*, 4(3), 155–166.
- Bütçe ve Mali Hizmetler Genel Müdürlüğü. (2022). *Millî Savunma Bakanlığı 2021 yılı faaliyet raporu*. <https://www.msb.gov.tr/Content/Upload/Docs/2021.pdf>
- Bütçe ve Mali Hizmetler Genel Müdürlüğü. (2023) *Millî Savunma Bakanlığı 2022 yılı faaliyet raporu* [https://www.msb.gov.tr/Content/Upload/Docs/2022%20Y%C4%B1%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu\(2\).pdf](https://www.msb.gov.tr/Content/Upload/Docs/2022%20Y%C4%B1%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu(2).pdf)
- Celep, B. (2020). *Türkiye’de Amerikan Askerî Yardım Kurulu (JAMMAT) ve Türkiye’deki faaliyetleri*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Chin, W. (2019). Technology, war and the state: past, present and future. *International Affairs*, 95(4), 765–783. <https://doi.org/10.1093/ia/iiz106>
- Coker, C. (2002). Globalisation and insecurity in the twenty-first century: NATO and the management of risk. *The Adelphi Papers*, 42(345), 65–89.
- Çıfci, E. (2022). *Prusya’dan NATO’ya Türk ordusunda batı etkisi*. Kronik.
- Edmunds, T. (2006). What are armed forces for? the changing nature of military roles in Europe. *International Affairs*, 82(6), 1059–1075.
- Elveren, A. Y. (2019). *The economics of military spending: A Marxist perspective*. Routledge.
- Finer, S. E. (1962). *The man on horseback: the role of the military in politics*. Transaction Publishers.
- Forster, A. (2006). *Armed forces and society in Europe*. Palgrave Macmillan.
- Foucault, M. (1992). *Hapishaneni doğuşu* (M. A. Kılıçbay, çev.). İmge.
- Foucault, M. (2013). *Güvenlik, toprak, nüfus* (F. Yaylan, çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı. (1975). *Türk İstiklal Harbi* (7. Cilt). Genelkurmay Basımevi.
- Giddens, A. (1991). *The consequences of modernity*. Polity Press.
- Giddens, A. (2008). *Ulus devlet ve şiddet* (2. basım, C. Atay, çev.). Kalkedon.
- Goffman, E. (2015). *Tımarhaneler* (E. Arıcan, çev.). Heretik.
- Hardt, M., & Negri, A. (2020). *Çokluk: imparatorluk çağında savaş ve demokrasi* (3. basım, B. Yıldırım, çev.). Ayrıntı Yayınları.

- Huntington, S. (2006). *Asker ve devlet: sivil-asker ilişkilerinin kuram ve siyasası* (K. U. Kızılaslan, çev.). Salyangoz Yayınları.
- İnan, A. (2010). *Medeni bilgiler*. Göl Kitap.
- Janowitz, M. (1988). *The professional soldier: a social and political portrait*. Macmillan Press.
- Kaldor, M. (2023). *Yeni ve eski savaşlar: küresel çağda örgütlü şiddet* (S. E. Türközü, çev.). Fol Yayınları.
- Lemke, T. (2016). *Politik aklın eleştirisi: Foucault’un modern yönetimsellik eleştirisi* (Ö. Karlık, çev.). Phoenix.
- Malesevic, S. (2018). *Savaşın ve şiddetin sosyolojisi* (S. Sarı, çev.). Hece Yayınları.
- Mann, M. (2011). *Devletler, savaş ve kapitalizm: politik sosyoloji incelemeleri* (S. Türkoğlu, çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mises, L. V. (1969). *Omnipotent government: the rise of the total state and total war*. Yale University Press.
- Moskos, C. (1988). Institutional and occupational trends in armed forces. In C. Moscos & F. Wood (Eds.), *The military: more than just a job?* (pp. 15–26). Pergamon-Brassey’s International Defense Publishers.
- Moskos, C. (2012). Toward a postmodern military: the United States as a paradigm. In D. R. Segal & J. Burk (Eds.), *Military sociology II* (pp. 51–68). Sage.
- NATO. (2022). *A short history of NATO*. https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_139339.htm
- NATO. (2023). *Funding NATO*. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67655.htm
- Ökten, T. (2018). *Askeri alanda devrim’in Türk Silahlı Kuvvetleri’nin PKK terörizmi ile mücadelesine etkisinin analizi* (Yüksek Lisans Tezi, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Özgen, C. (2011). Türk Silahlı Kuvvetleri’nde profesyonelleşme çalışmaları. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 192–208.
- Özgen, C. (2019). Türkiye’nin denizasıırı askeri üs kurma girişimleri: tespitler ve geleceğe yönelik öneriler. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8(2), 381–408.
- Paker, E. (2012). *Küresel güvenlik kompleksi*. İletişim Yayınları.
- Paparone, C. (2014). The sociology of the military: a multi-paradigmatic review. *Contemporary Sociology*, 43(3), 304–311.
- Reid, J. (2008). Life struggles: war, discipline, biopolitics in the thought of Michael Foucault. In S. Morton & S. Bygrave (Eds.), *Foucault in an age of terror* (s. 14–42). Palgrave Macmillan.
- Sağlam, C. (2021). *İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türk Ordusunda mekanizasyon ve ordu-toplum ilişkilerinde modernleştirme misyonu* (Yüksek Lisans Tezi, Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Sakharov, A. D., Khariton, Y. B., Beria, L.P., Kurchatov, I., & Fuchs, Klaus (2014). *Soviet Atomic Program – 1946*. Atomic Heritage Foundation. <https://ahf.nuclearmuseum.org/ahf/history/soviet-atomic-program-1946/>
- Savran, S. (2008). *Kod adı küreselleşme: 21. yüzyılda emperyalizm* (2. basım). Yordam.
- Seren, M. (2020) Turkey’s military spending trends: a reflection of changes in defense policy. *Insight Turkey*, 22(3), 183–214.

- Shields, P., & Travis, D. (2021). Resolving contradictions in military operations via ambidexterity. In J. Heeren-Bogers, R. Moelker, E. Kleinreesink, J. Van der Meulen, J. Soeters, & R. Beeres (Eds.), *The Yin-Yang military: ambidextrous perspectives on change in military organization* (s. 3–18). Springer.
- Stockholm International Peace Research Institute (2023b). *Trends in World Military Expenditure, 2022*. https://www.sipri.org/sites/default/files/2023-04/2304_fs_milex_2022.pdf
- Stockholm International Peace Research Institute. (2023a). *World Military Expenditure Reaches New Record High as European Spending Surges*. <https://www.sipri.org/media/press-release/2023/world-military-expenditure-reaches-new-record-high-european-spending-surges>
- Tekeli, İ., & İlkin, S. (2018). *İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi Cilt: 1* (3. basım). İletişim.
- Thompson, P. (1983). *The nature of work*. The Macmillan Press.
- Tilly, C. (2009). *Kolektif şiddet siyaseti* (S. Özel, çev.). Phoenix.
- Virilio, P. (1998). *Hız ve politika* (M. Cansever, çev.). Metis Yayınları.
- Ward, E., & Soeters, J. (2007). How the military can profit from management and organization science. In G. Caforio (Ed.), *Social sciences and military* (pp. 181–196). Routledge.
- Weber, M. (2017). *Meslek olarak siyaset* (L. Özşar, çev.). Biblos Yayınevi.
- Yılmaz, B., Atik, M., & Melekoğlu, G. (2022). Savunma harcamalarının ekonomiye etkisi ve harcama kalemlerinin ağırlıklarının belirlenmesi. *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, 32(2), 273–304.